

Metafora, interpretáció, teória

THOMKA BEÁTA

A három kategóriát két összefüggésben szeretném megközelíteni. Elsősorban maga az irodalmi metafora és a metaforikus logika értelmezésének lehetőségei, hermeneutikai vonatkozásai, másodsorban a metaforaértelemezés elméleti foglalkoztatnak. Tzvetan Todorov *Symbolisme et interprétation* (1978) című könyvét egy Friedrich Schlegel-mottóval vezeti be, mely szerint egyaránt végzetes a szellem számára, ha van rendszere, illetve ha nélküli azt. Arra kell törekednie tehát, hogy egyesítse mindkettőt. Olyan megoldási javaslatoknak kívánok figyelmet szentelni az alábbiakban, melyekben a rendszerre utaló vonások mellett a konvencióval való szembesülés polémiája és kockázata is benne rejlik. A metafora szerepe és jelentősége az elméleti reflexióban legalább oly mértékben változó, mint magában az irodalmi diskurzusban és szövegalkotásban. Hogy mégis megkerülhetetlen, s hogy az irodalmi beszéd rendszerét kutató retorika mellett a poétika s az interpretáció sem nélkülözheti e szempontot, talán még az önreferenciális nyelvhasználat végleteit valló nézetek sem, számomra nyilvánvaló.

1. Egzegézés és irodalomértelmezés határán

Lehet, hogy a világtörténelem – néhány metafora története, mondja Borges, s előadásának zárómondatában így korigálja a gondolatot: *lehet, hogy a világtörténelem néhány metafora különböző intonálásának története*. Ha a világtörténelmet nem is, de az iro-

dalomtörténetet ma már el tudjuk képzelni értelmezéstörténetként, vagy éppen a metaforák létrejötte és kiürülése, elevensége és elhalása, valamint a megértésükre irányuló törekvések szüntelen váltakozásaként.

Dante *Convivio* című szövege annak az átmenetnek a dokumentuma, amelyben az ókori retorikai, poétikai, filológiai, valamint középkori egzegetikai tapasztalat alapján kísérlet történik immár nem a szakrális, hanem az irodalmi szöveg jelentésének és működésének értelmezésére. A költemények négyféle értelmezéséről így ír:

„...tudni kell, hogy az írásokat főleg négyféle értelmükben kell felfognunk és magyaráznunk. Az *egyiket* szó szerintinek nevezik (s ez az, ami nem terjed túl az olyan csaloéka szavak betűin, mint amilyenek a poéták meséi), a *másodikat* allegorikusnak hívják, s ez az, ami e mesék leple alatt rejtőzik, a szép hazugság alá takart igazság. Így, mikor Ovidius azt mondja, hogy Orpheus megszelídítette lantjával a vadállatokat és magához vonzotta a fákat és a köveket, azt érti rajta, hogy a bölcs ember szavának eszközével megszelídít és megalázza a kegyetlen szíveket és akaratához hajlítja azokat, akiknek nincsen életük a tudományban és a művészetben, akiknek pedig nincsen értelmi életük sem, csaknem olyanok, mint a kövek. S hogy miért találták meg a bölcsek ezt az elrejtést, azt az utolsó előtti traktátusban fogjuk megmutatni. Valójában a teológusok ezt a rejtett értelmet másként veszik, mint a poéták, de mivel én itt a költők módját szándékozom követni, az allegorikus értelmet a költők szokása szerint fogom venni.

A *harmadik* értelmet erkölcsinek hívják, s ezt az olvasóknak figyelmesen kell kutatniok az írásokban a maguk és tanítványaik hasznára, ahogyan látható az *Evangelium* ama elbeszélésében, amikor Krisztus felmenvén a hegyre, hogy átlényegüljön, tizenkét apostola közül csak hármat vitt magával. Az erkölcsileg úgy érthető, hogy legtitikosabb dolgainkban kevés társunk legyen.

A *negyedik* értelmet anagogikusnak, azaz érzékfölöttinek nevezik, ami akkor nyilatkozik meg, amikor szellemileg magyaráznak egy írást, mely bár igaz szó szerinti értelemben is, a jelzett

dolgok által az örök dicsőség túlvilági dolgait jelképezi.” (Koltay-Kastner Jenő: *Az olasz reneszánsz irodalomelmélete*. 412.)

A tulajdonképpeni, szó szerinti (történeti) és az itt allegorikusnak mondott jelentésszint megkülönböztetése a denotatív/konnotatív jelentésvonatkozások, illetve a különféle értelmezési elvek előzményeként kezelhető. A *Convivio* négy értelmének párhuzama a *leíró, metaforikus, allegorikus, szimbolikus* jelnyelv és interpretáció megkülönböztetésével, kézenfekvőnek tűnik.

2. Alapelvek vitája

A metafora interpretációjában a legtartósabban az eredeti görög, illetve latin elnevezésekben (metaphero – átviszek; translatio) rejlő *átvitel, névátvitel* uralkodott, a trópus két eleme között e jelentéstani folyamat teremtett kapcsolatot.

A metaforaelméletek változásai megközelítőleg az alábbi vonulatok közötti vitákban ragadhatók meg:

1. komparatív elmélet (metafora–hasonlat viszony)
2. szubsztitúciós elmélet (metafora mint helyettesítés)
3. kondenzációs elmélet (metafora mint sűrítmény)
4. interakciós elmélet (metafora mint kölcsönhatás)
5. logikai elmélet (metafora mint kijelentés)
6. kontextuális elmélet (metafora mint szövegdarab)

Az első három feltételezés nagy hagyományát fokozatosan kezdte felváltani a szemantikai vonatkozást is kérdésessé tevő logikai-grammatikai interpretáció. A metafora elméleti újratárgyalásának jelentős ösztönzést adott I. A. Richards 1936-ban megjelent *The Philosophy of Rhetoric* című művének kölcsönhatásemélete. Az ötvenes–hatvanas évek fordulóján Monroe C. Beardsley, Max Black, illetve 1969-ben a beszédaktuselméletet kidolgozó John Searle járult hozzá új szempontokkal a problematikához. Saussure lingviztikája, illetve Roman Jakobson afázia-tanulmányának következtetései a hatvanas évek második felében épülnek be a francia strukturális-szemiotikai kutatásokba, s a hetvenes évek legeleje valóságos retorikai reneszánszsal jár

együtt. Roland Barthes egyetemi előadásorozatát a *Communications* 1970/16-os száma közli „L'ancienne rhétorique, aide-mémoire” címmel. A liege-i *Rhétorique générale* ugyanebben az évben jelenik meg, Gérard Genette munkái is ekörül. Jacques Derrida *La mythologie blanche* című könyve 1971-ben, amikor a *Poétique* különszámot szentel a metafora kérdéseinek és Nietzsche retorikai előadásorozatát is közli. Tzvetan Todorov *Symbolisme et interprétation* (1978) mellett Paul de Man *Blindness and Insight* (1971) című könyve, illetve későbbi munkái tartalmazznak figyelemre méltó metaforaelméleti mozzanatokot.

3. A szintézis lehetőségei

A kérdéskör interdiszciplináris vizsgálatának szükségességéről tanúskodik a hetvenes évek egyik legátfogóbb elméleti és meta-teoretikus összefoglalása, Paul Ricoeur *La métaphore vive* (1975) című munkája is. Ricoeur az alábbi területekre reflektál: az arisztotelészi retorika és poétika, az alakzatelmélet, tropológia, a diszkurzus és a szó szemantikája, neoretorika, pszicholingvisztika, filozófia. A tudománytörténeti visszatekintés arra utal, a századnak alig akadt olyan elméleti-módszertani irányzata, amely ne érintette volna a metaforát (strukturális nyelvészet, szövegnyelvészet, beszédaktuselmélet, szemiotika, logikai szemantika, filozófia, hermeneutika, dekonstrukcióelmélet). Ricoeur monográfiájának kivételes értéke mindazon történeti vagy jelenbeli elvi orientációk érdemi számbavétele, melyek alapjaik eltérései ellenére hozzájárulást jelentenek a metafora-problematika komplexebb feltárásához. Nem kíván egymással kibékíthetetlen elméleteket átfedésbe hozni, megfontolt kritikai viszonyulása mégsem von magával intoleranciát.

4. A reprezentáció formája

„a lomb lehullt / s a fájdalom ágai benned, / mint mindenkiben, elkövesednek / az aláomló évek, évadok, / rétegek, szintek és tagok / óriási nyomása alatt” (*Magad emésztő...*, 1933). József Attila sorai közvetlenül elvezethetnek a kérdéshez, mely A. Danto fogalmazásában így hangzik: minek a metafora egyáltalán? S ha már van *transla-*

tio vagy valamilyen más egymásra vonatkoztatás József Attilának a *fájdalom ágai, világ visszája, világrecsegés, a lét türelme* kifejezéseiben, mi indokolja létrejöttüket, hogyan hatnak, mi az, amire felfigyelünk bennük, a *reprezentáció tartalmára* vagy a *reprezentáció formájára*. A kérdésnek akkor is van jelentősége, ha ismerjük Heidegger álláspontját a reprezentációval kapcsolatban. Danto válasza szerint az utóbbira, továbbá nem a metafora konnotatív elemeire, de nem is tulajdonképpeni jelentéseire, hanem az „erő”, a „többlet” meglehetősen homályos fogalmaira.

Aligha lehet kétséges, hogy e kapcsolatok lényegéről semmit sem fogunk megtudni, ha az ágakat, hangokat, állapotokat leválasztjuk a *fájdalom, világ, lét* alapelemekről, s hogy mostantól csakugyan egy harmadik térben, jelentésuniverzumban működnek, és egy külön logikának, a metaforáénak engedelmessé válnak. Együtt, szétválaszthatatlanul. Ahogyan egy felsőbb szinten a József Attila-versrészlet egésze, egyes metaforáival, halmazásaival, fokozásaival, párhuzamaival, egyes alakzataival, jelentéstani elemeivel és retorikai szerkezeteivel együtt vesz fel közös temporális konnotációt, tehát együttesként sem egyéb, mint metafora, vagy *komplex metaforikus együttes*.

Mint ahogy Danto a műalkotás struktúrájában és működésében a metafora struktúrájára ismer, mindkettőre érvényes lesz annak a lehetőségnek a megteremtése, hogy általa „*úgy lássuk a világot, ahogy ő látja – nem úgy, mintha a festmény egy ablak lenne, hanem úgy, mintha a világ általa lenne adva*”. Ezt a világot a létrehozott egység alapozza meg, a nyelv retorikai figuratív képességének érvényesülése, a betű szerinti jelentést a *figuratívval* átfedésbe hozó gesztus, a hasonlatot meghaladó metaforaszerkezet. József Attila fenti metaforái végérvényesen kiszakadnak minden hasonlóság és hasonlítás köréből, kognitív és tárgyi, szemléleti és szemléletes, fogalmi és érzéki elemeik között esetleg metonimikus érintkezés áll fenn (*világ – recsegés*), hasonlóság semmiképpen (*fájdalom – ágak*). A költői nyelvhasználat mindinkább eltávolodik a metaforában egyesített elemek közötti külső vagy lényegi hasonlóságtól, és felerősíti a közöttük fennálló *kognitív disszonanciát*.

5. *A denotátum elsődlegessége*

Donald Davidson szerint a metafora nem jelent semmi mást, mint amit a metaforát alkotó szavak szó szerinti jelentése tartalmaz, kognitív jelentése pedig nincs. Mi több, sem nem jelentésbővülés, sem más, sajátos, metaforikus jelentésnek, üzenetnek nem hordozója. Megkísérelném az alábbi metaforákat ennek fényében érteni:

ez az elmúlás. Ebből vagyok.
(József Attila: *A Dunánál*)

Te benned bízunk eleitől fogva
Uram, téged tartottunk hajlékunknak.
(Szenci Molnár Albert: *XC. zsoltár*)

Meg kell jegyeznem, sem a temporális fogalom és a létige, sem Úr és a hajlék együttesével nem tudok mit kezdeni a jelzett elképzelésnek megfelelően, tehát értelmetlen szövegnek kellene tekintenem mindkettőt, s nem nagy hatású, kreatív kölcsönhatásnak. A metafora rendeltetése Davidson szerint az, „hogy valamit másnak lássunk”, újszerűnek, általa nem fedezünk fel semmilyen igazságot. Hasonlóképpen kikezdhető vélekedés, mint az előbbi, hisz megfelelkezik annak az összefüggésnek a rendkívüliségéről, melyet a metafora megteremt azzal, hogy a világ dolgait addig fel nem tárt kapcsolatokban képes kifejezni, illetve midőn lehetővé teszi, hogy Heidegger szavával *megjelenhessék a világ* – akár költőileg, akár fogalmilag, hisz „*az egyik is, a másik is különböző módon ugyanazt tudja mondani*”.

6. *Azonosság a különbségben*

„A »hasonló« az »identikus«-sal továbbra is diszharmonikus viszonyban áll. Arisztotelész kifejezésével élve: a hasonlót látni nem más, mint a »differenciá«-ban és annak ellenére felfogni az identikust. [...] Ha az *imagináció* a »hasonló« uralma, akkor az »*intellectio*« az identikusé” (*La métaphore vive*). Paul Ricoeurnek ezzel a gondolatával kissé közelebb kerülünk a hasonlításról el-

távolodó, a különbségen, ellentétben, szemantikai távolságon és feszültségen lépdelő élő, eleven költői metaforák megértéséhez, melyek *a dolgokat megvalósulásukban – mozgalmasságukban ábrázolják* (Arisztotelész: *Retorika*. III.). Ricoeur rendszerében a referencialitás kérdésére nem a tagadás a válasz, hanem a megkettőzés. Ha megszűnik is a mindennapi valóságra való közvetlen vagy áttételes hivatkozás, más valóságkiterjedések esetében fennmarad. Az első jelentés referenciamezeje az ismert, a második referenciamezőnek még nincs meghatározott jellege, még nem írható körül megfelelő predikátumokkal. *„A második referenciamező gravitációja, mely a jelentésre hat, ami erőt kölcsönöz a jelentésnek, hogy eredeti régióját elhagyja, és magának a jelentésnek a dinamikája mint értelemin indukáló elv. A metaforikus kijelentés alapjául szolgáló szemantikai kifejezés-szándék feladata, hogy e két energiát kapcsolatba hozza egymással, hogy szemantikai potenciált vigyen át e második referenciamező domináns területére, meghaladottá téve így fogalmilag megragadott körét.”* (Ricoeur: i. m.)

7. A metaforikus kijelentés

John Searle a metafora kérdését négy tényező, a szó- és a mondatjelentés, illetve a beszélő, valamint a kijelentés jelentése viszonyaként értelmezi. A metaforikus jelentés mindig a beszélő kijelentő jelentése. A mondatjelentés és a metaforikus jelentés viszonya rendszerszerű. A mondat szó szerinti jelentése meghatározott igazságfeltételeknek engedelmessé válik, ez nem egyéb, mint a beszélő kijelentő jelentése. A szó szerinti állításokban a hasonlóság fogalmának külön jelentősége van. A metaforikus kijelentés esetében az állítás igazságfeltételeit nem határozzák meg a mondat igazságfeltételei. A metafora hatása abban áll, hogy a mondat szó szerinti jelentésű és megfelelő igazságfeltételeknek megfelelő kijelentése más jelentéseket és más igazságfeltételeket eredményezhet. A metafora döntő vonása Searle szerint éppen e specifikusan más feltételek létrehozása. A nem metaforikus kijelentésektől való eltérése nem a lexikális elemek jelentésmódosításában rejlik, hanem abban, hogy a beszélő jelentése nem azonos a szavaknak és mondatoknak a jelentésével.

8. Kreatív új jelentés

A metafora misztériumát a logikai grammatika alapján elemezve írja Max Black, a metaforikus kijelentés nem fejez ki semmi olyasmit, amit nem állítana: nem jellemző rá, hogy egyet mond, mászt gondol, továbbá nem hiba, tévedés és nem eltérés a helyes használatától. Nem lehet értelmező szótárak alapján megfejteni, s mivel állandóan megújuló, alkotó kijelentés, melynek többféle olvasata lehetséges, Black szerint nem rendezhető metaforaszótárakba. A metaforikus kifejezés azáltal hat, hogy az „asszociált implikációk” tömbje (ezek együtt *implikációs komplexust* alkotnak), mely a másodlagos szubjektumra vonatkozik, az elsődleges szubjektumra vetül ki. A Heidegger által elemzett sorok kiválóan példázhatják ennek a kölcsönviszonynak a működését:

Ein Zeichen sind wir, deutungslos
Schmerzlos sind wir

Jel vagyunk, értelmezés nélkül,
kín nélkül vagyunk...

Hölderlin: *Mnemosyne* (Szijj Ferenc ford.)

9. Analogikus és metaforikus átvitel

Ha elfogadnánk a denotatív jelentés primátusát állító nézeteket, mint amilyen a Davidsoné, illetve az eszközhasználatú nyelvszemlélet helyett az önreferencialitásra való hivatkozásokat, lehetetlenné válna annak megértése, hogyan játszódik le „*a metaforikus átvitel és a látható létből a megérthető létbe emelő analogikus átvitel*”, Jacques Derrida *La mythologie blanche*-ának egyik kiinduló tézise. Ricoeur bírálata mindenképpen jogosult, hisz míg művének címével is az *élő metafora* jelentőségét nyomatékosítja, Derrida a holt metaforában jelöli meg a filozófiai nyelvhasználat alapeszközét: a metafora a fogalomba, a magát megjelenítő eszmébe való transzformációja által önfelszámolásnak van kitéve. Hegel gondolatának, mely szerint az érzéki jelentések áthelyeződnek a szellemibe („*nur etwas ganz sinnliches bedeutet übertragen wird auf Geistiges*”) különös jelentősége van. Derrida a metaforizációs folyamatban az

alábbi szakaszokat különbözteti meg: létrejövés, a metafora eltörlése, és az alakzatok révén történő áttérés a tulajdonképpeni érzéki jelentésből a tulajdonképpeni szellemi jelentésbe. Mindez nem egyéb, mint a Platónra és Hegelre egyaránt jellemző idealizáció, központi kategóriája pedig az *Aufhebung*, a felváltás, a jel érzéki külsőjének megszüntetve-megőrzése, mely a metafizika alapszembeállításaira támaszkodik: természet/szellem, természet/történelem, természet/szabadság, továbbá az érzéki/szellemi, érzéki/tudati, érzékelhető/értelmi. Hegel rendszere a metafizika lehetséges tere, s a metafora ennek a térnek az eleme.

Derrida szerint a metafora transzcendentális és formális esztetikája visszavezethetne a tér és idő apriori formáihoz. A *temporalizáló metafora* az élő szó idejébe helyezi át mindazt, ami tőle eltérő. Valamint nem állítjuk-e gyakran, hogy minden *metaforikus kijelentés térbeli*, mivel általa elképzelhetővé, láthatóvá, tapinthatóvá válnak a dolgok? Hogyan kellene viszonyulni a tér és idő eme oppozíciójához? Az értelem temporalizációja és szpecializációja a metafora mindenkori szembeállítása marad.

A *fehér mitológia* maga is metafora, Anatole France *Epikurosz kertje* című művéből kölcsönzött kifejezés. Itt hangzik el, minden absztrakt fogalom szükségképpen allegória, hisz a metafizikusok, akiknek meggyőződése, hogy kiléptek a jelenségvilágból, véglegesen az allegória világába kényszerültek. Maguk is költökké lettek, akik megfakítják az antik mesék színeit, s nem mások, mint mesegyűjtők. Ők teremtik meg a *fehér mitológiát*.

10. A metafora metaforája

Derridának a metafizikai és retorikai sémák dekonstrukciójára irányuló törekvése paradoxonhoz vezet, mely Ricoeur szerint abból következik, hogy a metaforára vonatkozó filozófiai diszkurzus fogalmi hálója eleve metaforikus alapozású. *A metaforát metaforikusan fejezi ki*. S ha a fogalmi nyelvnek sikerülne minden alakzatot és metaforát száműznie, egy továbbra is megmaradna, maga a *metafora metaforája*. Még ha könnyen elvethető is a tétel, hogy a metaforák önköltésével fogalmakká lesznek, a következők közé tartozna az olyan metafizikát meghatározó szem-

beállítások lerombolása, mint a szemantika/szintaxis, a tulajdonképpeni/átvitt jelentés, érzéki/értelmi, konvenció/természet.

„Az elhasznált metafora belső kritikáján keresztül ismét Heidegger gondolatához érkeztünk: »A metaforikus csak a metafizika határain belül létezik.« Mert a »felváltás-helyettesítés (Aufhebung)«, amellyel az elhasznált metafora a fogalom alakjába rejtezik, nem egy tetszőleges nyelvi jelenség, hanem egy par excellence filozófiai gesztus, mely a rendszeren belül a láthatón keresztül a láthatatlanra irányul, az érzékelhetően keresztül a megérthetőre, miután azokat előzőleg szétválasztotta egymástól. Egyetlen »felváltás« létezik tehát; a metaforikus »felváltás« egyben metafizika is.”

„Az elhasznált metaforát felváltja és nyomaiban eltörli a fogalomképzés, ám hatékonyságának végső konzekvenciája megnyilvánul abban, hogy a metaforáról szóló diszkurzust magát is a filozófiai diszkurzus univerzális metaforicitásával kell értelmezni. E tekintetben a metafora önmagára-vonatkozásának paradoxonáról beszélhetünk.

A paradoxon a következő: nincs olyan metaforáról szóló diszkurzus, ami önmaga nem egy metaforikusan megalkotott fogalmi rendszerrel dolgozna. Nincs olyan metaforamentes hely, ahonnan áttekinthetnénk a metaforikus mező rendszerét és körülhatárolását. A metafora metaforikusan fejeződik ki. A »metafora« és »alakzat« kifejezések is a metafora visszatéréséről tanúskodnak.” (Ricoeur: i. m.)

11. Az interpretáció kételyei és esélyei

Ricoeur Derrida-kritikájára kifejezetten nagy szükség van, s nemcsak filozófiai, hanem irodalomhermeneutikai téren, mert a metaforaelméletek újabb törekvéseiben alapvető félreértések kísértének. Dilemmákat okoz a metafora szemantikai státusának megítélése is, melyben mintha éppen a logikai kutatások váltottak volna ki furcsa következményeket. Lehetséges, hogy a hasonlóság és megfelelés kiindulópontjai nem tarthatók fenn, lehetséges, hogy nem a konnotációval járó jelentésbővülés a trópus működésének lényege. Lehetséges, hogy az utalás fogalmánál pontosabb szemantikai kategóriára van szükség, ám hogy nem minden alapot nélkülöző föltételezése a retorikai hagyomány-

nak, tény. Tény, hogy jó ideje ismert, a metafora kérdéseit nem korlátozhatjuk a szóalakzatra, hanem a mondat, sőt a fölötte álló nyelvi korpuszok elemeként hatja át e kontextusokat. Danto elképzelése, mely szerint a prezentálás formája a metaforákban a korszak kulturális kerete által meghatározott jelentésekkel és asszociációkkal rendelkezik, új közelítést kínálhat föl a metaforikus kontextusok művelődéstörténeti és szerkezeti értelmezésére.

Lehetséges, hogy a referencia/referenciák problémája, továbbá a szimbolikus/nem szimbolikus, figuratív/nem figuratív fogalompárok viszonya, valamint a reprezentáció megléte/nemléte is újraértelmezést igényel. Lehetséges, hogy a kifejezést metaforikus példázásnak (exemplification, N. Goodman) tekinthetjük. Az sem vitatható, hogy allegória és szimbólum jelentőségének megítélésében vannak és lehetnek különbségek, ám elsőbbségüktől függetlenül vannak és hatnak.

Ám ha úgy exponáljuk e különös jelenségek kérdéseit, hogy még arról sem igen veszünk tudomást, hogy művészi jelrendszekekről van szó, melyek funkcióikat és fikcionalitásukat, tehát kijelentéseik igazságfeltételeit illetően nem téveszthetők össze más típusú nyelvekkel és diszkurzusokkal, nemcsak összerosódnak az egyes szerkezetek, hanem beleolvadnak valami áttekinthetetlen, önmagát állító és egyben megszüntető morajba. Ekkor tehát már nem csupán a metafora, szimbólum vagy allegória kérdéseiről nincs szó többet, hanem az irodalomról és poétikájáról sem.

Ha a cél változatlanul a metaforikus kijelentés folyamatainak megértése, az interpretációhoz mint két mozgás – a metaforikus és a spekulatív – működéseként átfedésbe kerülő diszkurzushoz kellene folyamodnunk. A fogalom világosságára való törekvésnek nem kell veszélyeztetnie a jelentés dinamikáját, melyet a fogalom megtör és rögzít, mondja Ricoeur. A kreatív képzelőerő szerepét nemhogy megszünteti, hanem föltételezi a fogalmi gondolkodás. Az *élő metafora* nemcsak a már konstituált nyelv felélesztése, hanem Kant szerint a képzelőerő lendületének, a megéleveníítő elvnek és a fogalomnak az egymásrahatása, hogy a poétikai nyelv *többet gondolhasson*, mint ami a nyelvi kifejezésbe sűríthető.